

Jernej AMON PRODNIK
Center za raziskovanje družbenega
komuniciranja, Fakulteta za druž-
bene vede, Univerza v Ljubljani

Jan-Werner Müller
Kaj je populizem
Mladinska knjiga, Ljubljana 2017,
126 strani, 22,98 EUR
(ISBN: 978-961-01-4975-0)

Jeremiah Morelock (ur.)
**Critical Theory and Authoritarian
Populism**
University of Westminster Press,
London 2018,
259 strani, brezplačno
(ISBN 978-1-912656-05-9)

Populizem brez dvoma sodi med pojme, ki so tako v medijskem kot v akademskem diskurzu v zadnjih letih med najbolj prisotnimi. Je kot prazna posoda, v katero vsakdo nalije, kar hoče, zato lahko služi za razlago pogosto celo nasprotujočih si družbenih fenomenov. Uporablja se ga za označevanje politikov skoraj vseh provenienc, ideoloških usmeritev in svetovnih nazorov, vseuporabnost pa sega celo onkraj politične sfere. Novinar časopisa *Delo* je na primer nedavno zapisal, da »ni dvoma, da sodi tudi jugonostalgija in z njo povezano malikovanje sorodnih idej med evidentne primere populizma« (Rak, 2019).

Populizem se torej uvršča v neslavno družčino pojmov, s katerimi se hoče razložiti skoraj vse. Po zlorabi so v zadnjih desetletjih z njim primerljivi le še hladna vojna, globalizacija ali terorizem. Razumljiva posledica

je, da takšni pojmi ne uspejo razložiti skoraj ničesar več. Izgubili so vso teoretično rigoroznost, ki je potrebna za opisovanje družbenih fenomenov. V skladu s tem je politični ekonomist in eden najpomembnejših raziskovalcev globalne neenakosti, Branko Milanović (2018), na svojem twitter-profilu podal uničujočo oceno, da je edina uporabnost populizma v tem, da »so 'populisti' po definiciji postali vsi, ki niso del ozkega, sredinskega, dvostrankarskega duopola (v katerikoli državi), kar predpostavlja, da smejo samo te stranke voditi državo«. Skratka, populizem po njegovem mnenju »zamegljuje, kaj so danes resnične težave«. Podobno oceno v svoji zadnji knjigi *Capital and Ideology* podaja še slavnejši raziskovalec neenakosti, Thomas Piketty, ki mimogrede omenja, da gre za »vsezajemajoč pojem, ki ga pogosto uporabljajo elite, da diskreditirajo politična gibanja, za katere se jim dozdeva, da niso v dovoljšni meri pod njihovim nadzorom« (Piketty, 2019: 39). Moje udeještvovanje v mreži COST o populističnem komuniciranju v Evropi v veliki meri potrjuje spekulativne predpostavke Milanovića in Pikettyja, saj so v osrednjem raziskovalnem toku te težnje očitne. Populizem je tudi v akademskih krogih preprosto postal pejorativna oznaka.

Glede na izjemno veliko debat o populizmu je morda še toliko bolj presenetljivo, da v slovenskem jeziku nimamo skoraj nobenih prevodov temeljnih del s tega področja, posebej glede na ne povsem zanemarljivo količino prevodne znanstvene

literature. Že pred več kot desetletjem je izšla knjiga *O populističnem umu* Ernesta Laclaua (2008), ki pa bi jo težko uvrščali med tipična dela o populizmu. Laclau je podobno kot kasneje njegova partnerka, Chantal Mouffe, namreč predpostavljala, da lahko populistična politika vsebuje tudi emancipacijske elemente. Gre za heterodoksko pozicijo med teoretiki populizma, saj je prevladujoče normativno stališče, da gre za inherentno negativen družbeni pojav, morebitne pozitivne plati pa so močno omejene. To pozicijo zavzema tudi politolog Jan-Werner Müller, ki ga od nedavnega lahko beremo v prevodu Tee Mejak. Müllerjeva kratka knjiga – boljše rečeno esej – *Kaj je populizem* je izšla pri Mladinski knjigi, ki ni najbolj znana po prevodih znanstvene literature. Njihovo odločitev gre zato še toliko bolj pozdraviti, saj lahko največja slovenska založba nagovarja širši krog bralcev kot bolj specializirane založbe.

Vsaj v času nastajanja knjige Müllerja ne bi mogli umestiti med »težkokategorijske« na področju preučevanja populizma. Debatam se je namreč pridružil šele nedavno, torej odkar se s populizmom ukvarjajo praktično vsi politologi. Kljub temu je spisal zelo kvalitetno sintezo, ki podaja trden teoretski okvir za empirično analizo tega družbenega fenomena. V skladu s pojmovno zmedo, ki sem jo omenil na začetku, knjigo pripravno začenja z retoričnim vprašanjem »Ali so vsi populistični?«. V podobnem slogu končuje prvo poglavje: »Še enkrat se vprašajmo: ali niso torej vsi populistični?«

Njegov odgovor je seveda negativen. Vendar je poleg zelo ohlapne uporabe tega termina v javnem diskurzu težava tudi v dejstvu, da so se skozi zgodovino za populistična sama opredeljevala številna gibanja in akterji, ki nimajo nujno kaj dosti skupnega. Posebej v ZDA in Latinski Ameriki bi številna med njimi lahko dojemali za politično progresivna, saj so se zavzemala za večanje političnih pravic in širitev participacije. To je bržkone eden izmed razlogov, da Laclau do populizma ni imel takšne distance kot evropski avtorji, ki so se hote ali nehote zmeraj srečali z vprašanji nacifašizma. Müller zato izpostavlja, da tovrsten zgodovinski pristop k analizi populizma ni najbolj smiseln, saj le še povečuje zmedo. Ob tem tudi ugotavlja, da so za preučevanje neprimerni pristopi, ki bi izhajali iz psiholoških značilnosti volivcev populistov (socialna psihologija – avtoritarizem), ki bi se opirali le na določene družbene razrede podpornikov populizma (sociologija – nižji sloji) ali ki bi preverjali kvaliteto javnih politik, ki jih predpostavljajo populistični (pozitivistična politologija – neuresničljivi ali finančno nevzdržni predlogi). Avtor se domnevno težavam zato izogne z deduktivnim pristopom. Po njegovem mnenju je edina možnost opredelitev teoretskega okvira, na podlagi katerega bi se nato empirično preučevalo populistično naravo političnih akterjev in njihove komunikacije. Logična posledica je, da iz njegove definicije populizma izpadejo nekateri akterji, ki so se morda sami dojemali za populiste. Vendar bi v resnici to težko

dojemali za težavo, nekaj podobnega namreč velja za druge zgodovinske primere, najočitneje za Hitlerjev nacionalsocializem, ki ga tako teoretiki kot zgodovinarji praviloma ne povezujejo s socializmom.

Müllerjevo opredelitev populizma velja zapisati v celoti, saj uspe v njej zajeti temeljne predpostavke knjige:

»Trdim, da je populizem posebna *moralistična predstava politike*, način dojemanja političnega sveta, ki postavlja moralno neoporečno in popolnoma poenoteno – toda po mojem mnenju povsem namišljeno – ljudstvo proti elitam, ki veljajo za skorumpirane ali kako drugače manjvredne. Kritiziranje elit je nujen, vendar ne zadosten pogoj, da veljaš za populista. Sicer bi bil po definiciji populist kdorkoli, ki kritizira oblast in razmere v neki državi. Ne samo proti elitam, populisti so vedno usmerjeni tudi proti pluralizmu: trdijo namreč, da *samo oni* predstavljajo ljudstvo. /.../ Kadar so na oblasti, ne priznavajo legitimne opozicije.« (str. 31)

Že pri definiciji vidimo, da populizem ni zacementirana doktrina, kar je dodaten razlog, da je lahko tako vseobsegajoč (Cas Mudde (2004: 544), eden izmed ključnih avtorjev v zadnjih desetletjih, ga na primer opredeljuje za »thin-centered ideology«, torej šibko ideologijo). Lepi se na različne druge močnejše ideologije in zares ga lahko uporabljajo akterji z zelo raznolikimi nazori. Kljub temu ima nabor jasnih trditev in prepoznavno notranjo logiko, v kateri pa mora kritika elit po Müllerju neizogibno sovpadati z drugimi

značilnostmi. Med njimi je ključna bolj ali manj nasilna homogenizacija politične skupnosti, ki že v osnovi nikoli ni povsem poenotena in takšna niti ne more postati. V logiki populizma je družba zato razdeljena na dva pola. Na eni strani je moralistično opredeljena homogena populacija; kot poudarja Müller, »je treba domnevno pravo ljudstvo najprej 'izvzeti' iz množice dejanskih državljanov. To idealno ljudstvo nato velja za moralno neoporečno in nezmojljivo« (str. 32). Homogen je tudi preostanek populacije, ki je lahko označen za elito – kakorkoli jo populistični že definirajo – lahko pa gre tudi za zunanjega Drugega, kamor pogosto spadajo migranti, homoseksualci ali ljudje napačne barve ter veroizpovedi. Populizem je v tem pogledu močno prilagodljiv glede na zgodovinske značilnosti lokalnega konteksta, v katerem se ga uporablja. V slovenskem primeru v skupino Drugega brez dvoma spada pestra mešanica: od migrantov, komunajzarjev, stricev iz ozadja, »pedrov« in trenirkarjev, torej domnevno neetničnih državljanov Slovenije iz nekdanjih jugoslovanskih republik, do ničvrednih lenih akademikov, »domnevnih« strokovnjakov in »presstitutk«, ki konspirativno nadzorujejo delovanje družbe in vseh njenih podsistemov. (Kot medklic velja omeniti, da za Müllerja teorije zarote »niso zanimiv dodatek populistični retoriki; ukoreninjene so v sami logiki populizma in iz nje izhajajo« (str. 44).) Elite, ki naj ne bi bile del ljudstva, pogosto živijo v domnevni simbiozi z marginaliziranimi

skupinami, ki prav tako niso del pravega, delovnega ljudstva (str. 35).

Edini legitimni predstavniki poenotene, moralno čistega in avtentičnega ljudstva so seveda populisti. *Le oni* imajo pravico govoriti v imenu ljudstva, kar ni presenetljivo: zaradi domnevne poenotenosti ima to ljudstvo enotno voljo in identiteto. Ker gre v primeru te homogene gmote za fikcijo, ki so jo izgradili sami populisti, je samoumevno, da lahko v njenem imenu govorijo le oni. Obstoj ali stališč te skupine ne moremo preverjati empirično, ker gre za *moralno* opredeljeno kategorijo. Zaradi tega ni nujno, da so populisti proti predstavniškemu sistemu, vendar le »dokler pravi predstavniki zastopajo prave ljudi pri pravih odločitvah« (str. 37). Kako torej drugače razložiti primere, ko populisti (še) niso uspeli priti na oblast, kot s teorijami zarote? Edini pravi predstavniki ljudstva te funkcije (še) ne opravljajo, ker jim to onemogočajo »sile iz ozadja«, ki nadzorujejo družbo, ali preprosto zato, ker pravo ljudstvo, ta tiha večina, še ni upalo spregovoriti. In nadalje, kako si drzne kdo sugerirati, da obstaja legitimna opozicija njihovi vladavini, če pridejo na oblast? Poskusi pollaščenja državnega aparata, ki jih spremljamo na Madžarskem in Poljskem, krepitev korupcije in klientelizma ali poskusi sistematičnega zatiranja civilne družbe so logične posledice teh predpostavk. Za povrh populistom tega ni treba prikrivati, saj imajo vso »pravico« za tovrstne posege, ker so nenazadnje edini pravi predstavniki ljudstva. In »kot edini verodostojni

predstavniki ljudstva bi *moralni* biti nenehno na oblasti« (str. 73). Le oni lahko uresničujejo ljudsko voljo. Kot vidimo, je utemeljevanje samozadostno, populistična logika je v resnici tautološka, poleg tega omogoča učinkovito prelaganje odgovornosti. Če gre kaj narobe, lahko populist s prstom pokažejo na ljudstvo, da so določene družbene spremembe hoteli *oni*, populisti so jih le uresničili v skladu z voljo ljudstva.

Glede na zapisano ni presenetljivo, da med populist in avtentičnim ljudstvom ne sme biti nikakršnih posrednikov, ki bi v to povezavo lahko vnašali šum. Neodvisni mediji ali novinarji, ki niso podrejeni populistom, so posledično nujno problematični, podobno kot javnomnenjske poizvedbe po mnenju populistov nikoli ne morejo dati prave slike o stanju v družbi. Müller učinkovito zavrne (precej plehko) predpostavko nekaterih raziskovalcev populizma, da populist po definiciji ne morejo vladatai, saj naj bi s tem, ko sami postanejo politična elita, padel njihov osrednji politični argument. Iskanje zunanega in notranjega sovražnika, ki omogoča delitev družbe na dvoje in se ga lahko prikazuje kot predstavnika »resnične elite«, se nikoli ne konča, populist pa bodo storili vse, da bodo ostali na oblasti, od množičnega klientelizma in korupcije do zatiranja neodvisnih institucij. »Kot je, upam, do zdaj že jasno, populist niso na splošno 'proti institucijam', in ko pridejo na oblast, jih ne čaka samouničenje. Nasprotujejo samo tistim institucijam, ki po njihovem mnenju ne dajejo moralno

(ne empirično) pravih političnih rezultatov. /.../ Populisti na oblasti nimajo nič proti institucijam – to je *svojim* institucijam.« (Müller, str. 71) Ob tem velja vzeti na znanje pomembno poanto, ki ne bi smela ostati spregledana: številni populistki po svetu, ki se jih pogosto predstavlja kot *neliberalne demokrate* (in s tem za grožnjo liberalizmu), nimajo prav veliko z demokracijo. S sistematično razgradnjo civilnodružbenih in državnih institucij, ki so temeljnega pomena za delovanje demokracije, razjedajo njeno bistvo, puščajo pa lupino v obliki volitev, na katerih so drugi akterji pogosto le težko resnična alternativa. Težava torej ni, da so neliberalni demokrati, temveč da so grožnja demokraciji; s tem ko se jih še naprej označuje za demokrate, se samo legitimira njihovo pozicijo, saj svoje nasprotovanje domnevnim zablodam liberalizma radi izpostavljajo kar sami.

Müllerjeva knjiga ponuja trdno in robustno opredelitev populizma, ki je dovolj zamejena, da služi kot uporabna podlaga za njegovo empirično preučevanje. Avtor jo zaključuje s sedmimi tezami o populizmu, ki kvalitativno strnejo njegove osrednje argumente. Na tem mestu jih zaradi jedrnatosti ni smiselno povzemati, kljub temu pa velja omeniti trditev, da »populizem ni korektiv liberalne demokracije v smislu, da politiko 'približaš ljudstvu' ali celo uveljaviš suverenost ljudstva, kot se včasih trdi. Lahko pa je koristen pri dokazovanju, da nekateri deli prebivalstva resnično niso zastopani (pri nezastopani gre lahko za določene interese, identiteto ali

oboje)« (Müller, str. 110). Za razliko od številnih raziskovalcev populizma – ki jih posredno kritizirata Milanović in Piketty – Müller ni slep za globoke težave, s katerimi se danes soočajo demokracije (npr. str. 69). V odnosu do tega velja omeniti pripombo Hannah Arendt (2017/1951: 138) v *Izvorih totalitarizma*, da bo razjarjena množica »zmeraj iskala 'močne osebnosti', 'velike liderje', saj »sovražni družbo, iz katere je izključena«. Za Müllerjeva populizem ni le zmerljivka, ki bi implicitno služila delegitimaciji nekaterih političnih akterjev. Tako nekritična uporaba pojmovnega aparata je v resnici najbolj omejena, saj kvečjemu krepki najbolj problematične akterje. Tovrstne oznake zato »nosijo s ponosom«, če uporabimo besede razvpitega svetovalca Donald Trumpa, Steva Bannona, ki sta ga v slovenskem kontekstu kasneje ponosno povzemala glavni urednik tednika *Demokracija*, Jože Biščak, in Bernard Brščič.

Ne glede na to, da jih jemlje na znanje, so za Müllerjeva širši konflikti v obstoječih družbah namerno potisnjeni v ozadje. Kratka knjiga ni namenjena njihovi analizi, vnaprejšnja izključitev zgodovinskega konteksta, družbenih procesov in drugih teoretičnih pristopov pa onemogoča identifikacijo *razlogov* za izjemen vzpon populističnih akterjev v zadnjem desetletju. V množici monografij o populizmu, ki so izšle v zadnjem desetletju, velja zato izpostaviti zbornik *Critical Theory and Authoritarian Populism*, ki je izšel pri založbi univerze v Westminsteru, uredil pa ga je

Jeremiah Morelock (knjižna zbirka *Critical, Digital and Social Media Studies*, avtor recenzije sem v njenem uredniškem odboru). Za razliko od Müllerjeve knjige, v kateri primeri služijo le lažji ilustraciji, zbornik vključuje tudi kritično kontekstualizacijo in empirične analize desnega avtoritarnega populizma. Izstopa predvsem primer Donalda Trumpa, čigar izvolitev je bila tudi eden izmed povodov za nastanek knjige. Pri tem avtorji ne sledijo obstoječim trendom v preučevanju populizma, temveč se opirajo na kritičnoteoretski pristop frankfurtske šole, predvsem avtorjev prve generacije, torej Theodorja W. Adorna, Maxa Horkheimerja, Lea Löwenthala, Herberta Marcuseja, Franza Neumanna in Ericha Fromma. Gre za posameznike, ki so osebno doživeli grozote nacifašizma ter Hitlerjev vzpon in strahovlado njegovega režima. Njihovi raziskovalni interesi so bili torej tudi povsem osebne narave, saj so morali bežati iz Nemčije, večina pa jih je svarila pred možnostjo, da bi do podobnega vzpona avtoritarizma lahko prišlo v drugih kapitalističnih družbah. Njihovo pogosto opiranje na socialno psihologijo in/ali psihoanalizo je zato bilo zmeraj dopolnjeno z umeščanjem družbenih fenomenov v obstoječi družbeni kontekst in političnoekonomski razmerja moči.

Avtorji v zborniku sledijo tej paradigi, kar jim omogoča analizo razlogov in mehanizmov, ki so prispevali k vzponu populizma, ne da bi zašli v past psihologizacije populističnih voditeljev ali njihovih podpornikov. V zborniku je poleg uvodnika deset

poglavij, ki so razdeljena v tri dele: teorije avtoritarizma, temelji avtoritarizma in digitalni avtoritarizem. Med avtorji najdemo nekatere osrednje predstavnike kritične teorije danes, na primer Johna Abromeita, Douglasa Kellnerja, Stephena E. Bronnerja in Christiana Fuchsa. Avtorji se pojmovni relativizaciji populizma izognejo s fokusiranjem na reakcionarno desnico, torej na desne avtoritarne populiste ali celo neofašistične akterje. Temeljno poglavje zbornika je brez dvoma uvodna študija Abromeita, ki skupaj z Rensmannovim delom (drugo poglavje) ponuja odličen povzetek osrednjih ugotovitev frankfurtske šole in njihovo analizo zgodovinskega razvoja avtoritarnega populizma. Abromeit ta izhodišča uporablja za predstavitev razvoja čajankarskega gibanja v ZDA, ki je vzpostavilo plodne temelje za kasnejši Trumpov uspeh, in analizo Trumpove politične retorike, oboje pa umešča v kontekst hegemonije neoliberalizma in gospodarske krize leta 2008. Oba dejavnika sta po njegovem mnenju odigrala ključno vlogo pri vzponu avtoritarnega populizma, vendar je njegove korenine mogoče najti že v meščanskih revolucijah in neenakostih nebrzdanega kapitalizma. Posebej lucidna je Abromeitova ugotovitev, da je »sodobno in zgodovinsko miopično družboslovje na čajankarsko gibanje in posebej na uspeh Donalda Trumpa na splošno reagiralo z osramočenim presenečenjem« (str. 22). Vendar kot izpostavlja, je ponovna oživitev desnega populizma »le težka presenetljiva za vse, ki so seznanjeni s študijami

avtoritarizma, ki jih je opravila kritična teorija« (str. 22). Gre za pomembno ugotovitev, saj celoten zbornik priča o izjemni razlagalni moči avtorjev in teorij, ki so stare več desetletij.

Rensmannovo poglavje je v mnogih pogledih logično nadaljevanje in dopolnitev Abromeitovega, saj s pomočjo socialno-psihološkega razumevanja avtoritarne osebnosti in paranoje podaja bogat pregled Adornovih analiz, ki jih je skoraj v celoti mogoče uporabiti v trenutnih razmerah. Ta pristop dopolnjuje s Horkheimerjevo teorijo goljufije (angl. racket) v politiki, ki ga je prevzel iz sveta kriminala. Ta nakazuje politično prevlado določenih skupin, ki se predstavljajo kot braniki družbe, podobno kot organizirani kriminal (npr. italijanska mafija) ščiti svoje pripadnike s kombinacijo prisile in nasilja. Poglavji Samirja Gandeshe in Douglasa Kellnerja, ki zaključujeta prvi del zbornika, se opirata predvsem na bogato analitično zapuščino Ericha Fromma in njegove socialne psihologije, posebej zanimivi pa so Kellnerjevi poizkusi prenašanja Frommovih ugotovitev neposredno na Trumpovo osebnost, ki jo označuje za sadistično, skrajno narcisistično, maligno agresivno in maščevalno destruktivno.

Obsežen zbornik sicer obsega (obvladljivih) 259 strani, vendar odpira množico vprašanj, povezanih s populizmom. Celovit povzetek in kritika zato nista najbolj smiselna, omeniti velja le, da so poleg raznolikih pogledov na Trumpa vključene tudi empirične

analize drugih prostorov, na primer Avstrije, in predsedniške kandidature Norberta Hoferja (Christian Fuchs v 8. poglavju) ter Latinske Amerike – na podlagi pristopov Habermasa in Wallersteina (Jeremiah Morelock in Felipe Z. Narita v 7. poglavju). Pri oceni zbornika je pomembneje poudariti, da ne gre le za spomenik zgodnji frankfurtski šoli, temveč za osvežitev pristopa in njegovo aplikacijo na aktualne družbene razmere. Ob tem je očitno, da so analize teh avtorjev v mnogih pogledih še dandanes bistveno bolj prepričljive od nemalokrat plehkkih obsodb populizma, ki jih lahko beremo v znanstveni literaturi. Ali je to dobro ali ne – in kaj to priča o sodobnem družboslovju – prepuščamo v presojo bralki oziroma bralcu.

LITERATURA

- Arendt, Hannah (2017/1951): *The Origins of Totalitarianism*. London: Penguin.
- Laclau, Ernesto (2008): *O populističnem umu*. Ljubljana: Sophia.
- Milanović, Branko (2018): *Twitter*. Dostopno prek [www.twitter.com / BrankoMilan/status/979353700081815554](http://www.twitter.com/BrankoMilan/status/979353700081815554), 2. 2. 2020.
- Mudde, Cas (2004): *The Populist Zeitgeist. Government and Opposition* 39 (4): 542–563.
- Piketty, Thomas (2020): *Capital and Ideology*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Rak, Peter (2019): 25. maj, dan za izobešanje brisač. Dostopno prek [www.delo.si/mnenja/komentarji /25-maj-dan-za-izobesanje-brisac-185816.html](http://www.delo.si/mnenja/komentarji/25-maj-dan-za-izobesanje-brisac-185816.html), 2. 2. 2020.

Boštjan Udovič
Fakulteta za družbene vede
Univerze v Ljubljani

Leon Stefanija (ur.), Katarina
Bogunović Hočevar (ur.)
**Ženskost v glasbi skladateljic po
1918: Pogledi nekaterih manjših
glasbenih kultur Evrope**
Znanstvena založba Filozofske
fakultete, Ljubljana 2019,
333 strani, 24,90 EUR
(ISBN 978-961-06-0139-5)

V času, ko je dilema o enakopravnosti spolov več kot prisotna, ostajajo še vedno določena področja, ki niso tako vidna oz. niso še veliko slišala o enakopravnosti spolov. Knjiga urednikov Leona Stefanije in Katarine Bogunović Hočevar o ženskosti v glasbi odpira to Pandorino skrinjico, saj se ukvarja z vprašanjem, ki je družbeno prezrto oz. nevidno, sočasno pa izjemno pomembno prav v času, ko vsi deli družbe iščejo neko skupno ravnotežje. Bralec se sprva ustavi ob naslovu, ob besedi »ženskost«, ki odraža neposredni angleški prevod besede *femininity*. In se takoj zaplete v razmislek o tem, ali bo knjiga govorila o »ženskosti« ali o »ženstvenosti«. Morda pa celo o »ženskem«? Četudi je vse videti podobno ali celo isto, to ni.

Obstaja ženska glasba? Ali obstaja samo glasba? In kako bi se žensko odrazilo drugače kot v ženski glasbi? Vprašanja, ki so legitimna, vsekakor pa v slovenščini zvenijo malce drugače, kot bi morda zvenela v angleškem jeziku. A ne glede na vso kompleksnost povedanega, moramo

poudariti drznost urednikov, ki sta odprla vprašanje, kako lahko v glasbi skladateljic iščemo nekakšne odtise ženskosti. Ker sta to pripravila v primerjalni perspektivi, je zadeva še bolj pohvalna. Redki so namreč primeri, ko se uredniki ali avtorji sami odločijo, da bi znotraj zastavljenega okvira naredili primerjalni presek. Razlogov za to je verjetno več, glavni pa je v tem, da je za primerjalni presek treba najti najmanjši skupni imenovalac. V tem delu so to (mlajše) skladateljice. Seveda pa urednika ne odpirata samo teme »ženskega« pri skladateljicah, ampak – po mojem nevede – odpirata širšo temo umeščanja ženskih skladateljic v nekdanjih socialističnih državah, danes državah v tranziciji (z izjemo Avstrije), v katerih še vedno prevladuje klasičen pristop, da je mesto skladatelja rezervirano za moške, nasploh pa biti skladatelj ni razumljeno kot resno delo. Kot takšen je že skladateljski poklic obravnavan nekoliko omalovažujoče, o tem, kako v teh družbah razumejo skladateljice, pa si ne upamo niti razmišljati. A če si mi ne upamo, nam to povedo soavtorice monografije same.

Vesna Mikić in Adriana Sabo že v naslovu razložita, da bosta analizirali tisto, kar ne obstaja. Na primeru njune analize Srbije po letu 1918 ugotovita, da »ne moremo govoriti o obstoju ženske glasbe oz. glasbenih vsebin, ki bi bile ženske«. Kot poudarjata, je vprašanje definiranja, kaj je v glasbi »žensko« in »ženskost« tako zapleteno, da bi morale skladateljice imeti poseben namen, da bi v svoji glasbi poudarjale prav te značilnosti.

Kljub temu zaključita, »da je v Srbiji najti medije, postopke in žanre, ki so skladateljicam blizu, a jih ni mogoče opredeliti kot izključno ženske«. Avtorici še dodata, da je »pripadnost ženskemu spolu samo eden od segmentov identitet avtoric in ni v nobenem smislu nadrejen nacionalni pripadnosti, religiji«. Vprašanje, ki se postavlja, je, ali to velja zgolj za Srbijo in srbske skladateljice ali pa bi lahko to posplošili tudi na druge kulture. Četudi se avtorici osredotočata na Srbijo, so zaključki, ki jih izpostavljata, vsaj po našem mnenju, univerzalni. Težko namreč v identitetni politiki ločujemo med eno in drugo komponento osebnosti. Zato je več kot upravičeno vprašanje, ki ga inherentno zastavlja ta urednika, ali »ženska« glasba sploh obstaja. Gre za univerzalno in univerzalistično vprašanje, ki postavlja »žensko glasbo« kot antipod »moški glasbi«, sočasno pa določa ključ za razumevanje glasbe kot nesamostojne enote, družbeno pogojene, predvsem pa odraz neke osebne okoliščine – spola, religije, narodnosti ipd. Razmišljanje o tem, ali obstaja »ženska« glasba oz. »žensko v glasbi«, nas vseskozi vrača na začetek definicije, kako glasbo razumemo. Je ta samostojna ali družbeno pogojena? In če je družbeno pogojena, kdaj nastopi trenutek, da se ustvarijo pogoji za njene specifikke? Posledično – katere so njene specifikke in kako se te kažejo? Ter končno – kakšno mesto v tem zaseda ideologija? Na to vprašanje v povezavi z »ženskostjo v glasbi« odgovori Ivana Miladinović Prica, ko pravi, da je v Črni gori »vprašanje spola in

ženskosti v glasbi preseženo z vprašanji odkrivanja in razkrivanja ideoloških in družbenih pomenov«. Po njenem mnenju je tako kakršnokoli definiranje »ženskega« in »ženskosti« v glasbi odraz ideoloških silnic. Temu pritrjuje Kosovka Alma Bejtullahu, ki ženske skladateljice razume kot nosilke ohranjanja tradicionalnih vrednot. To je izjemno zanimivo, saj je logika ohranjevalca tradicije in tradicionalnih vrednot prenesena iz moškega na žensko, pa še skladateljico povrh.

Ostali prispevki niso tako jasni oz. decidirano ne povedo, kaj je »ženskega« v glasbi skladateljic. Nekateri to prepuščajo poslušalcem (Romunija), drugi to izvedejo s pomočjo prepuščanja domišljiji bralcev. Enotnega odgovora na razmislek »ženskega v glasbi« ni, seveda ga nismo niti pričakovali, ponuja pa knjiga nastavke za razmišljanje oz. za postavitev temeljne dileme, ali ni morda iskanje ženstvenega, ženskega ali ženskosti predvsem družbeni konstrukt za utrjevanje klasičnih družbenih vlog. Prav s poudarjanjem določenih razlik in posebnosti mnogokrat utrjujemo obstoječe stanje, na drugi strani pa ravno s klasificiranjem pridemo do točke, ko klasifikacijo ali avtoklasifikacijo uničimo. S tem nevede povzročimo prav tisto, čemur smo se želeli ogniti.

Knjiga urednikov Leona Stefanije in Katarine Bogunović Hočevar je odlična zaradi treh stvari. Prvič, odpira prava vprašanja. Eno od teh je vprašanje pomena spola pri snovanju glasbe. S tem glasbo desakralizirata in umeščata v profani, vsakdanji svet.

In jo tudi približata realnosti. Drugič, monografija daje izjemen pregled nad ustvarjalnostjo skladateljic v nekdanjih socialističnih državah in njihovem položajem v takratni in današnji družbi. Po našem védenju gre za prvo takšno monografijo, zato je njena dodana vrednost še toliko večja. In končno, knjiga ne daje dokončnih odgovorov, ampak zahteva razmišljanje o tematiki. Urednika ne pristajata na instant recepte in matrice »ženskost DA/NE«, ampak dopuščata možnost, da bralec sam presodi, kaj razume kot »ženskost« in ali se po njegovem mnenju v glasbi, ki jo posluša, zrcali prav omenjena/-o »žensko(st)«. Končnih odgovorov tako v tej monografiji ne gre iskati, najti pa je vire

navdiha in razmišljanja. Vire, ki razbijajo ustaljene družbene vzorce in ki ne dajejo možnosti za odločanje kratke sape. O »ženskosti« v glasbi ne moremo razmišljati v ideološko določljivih kategorijah. Svet je namreč preveč kompleksen, poenostavljanje vzorcev pa je za vse škodljivo. Vse povedano pa terja od bralca veliko stopnjo zbranosti in sprotnega razmišljanja. Zato priporočam, da se knjigo prebere dvakrat. Prvič za vtis, kot vir za pridobivanje novih informacij. Mnogo jih je in iz vsega zapisanega se lahko naučimo veliko novega. Drugo branje pa naj bo vir temeljitega tehtanja, kaj glasba je in ni ter kako jo moderna družba, v katero je vtkana, a jo sama tudi določa, (ne) razume.